

การสำรวจความเป็นไปในปัจจุบัน
ของเทคนิคการทำผ้ามัดย้อม
แห่งชนเผ่าปาย เมืองต้าหลี่
The investigation of the tie-dye
technique of Bai minority in Dali

หวัง หุ้ยหยิง
Wang Huiying
วารุณี (ภูสนาม) หวัง
Warunee Phusanam Wang

บทคัดย่อ

คุณค่าทางด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่มีใน
ศิลปะผ้ามัดย้อมชาวปาย มีบทบาทสำคัญต่ออัตลักษณ์ด้าน
ศิลปะชนเผ่าของสาธารณรัฐประชาชนจีน จากการเปลี่ยนแปลง
ทางด้านเศรษฐกิจสังคมและเมื่อกาลเวลาผ่านไป ทำให้การพัฒนา
ของผ้ามัดย้อมชาวปายในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายๆ
ประการ เช่น วัฒนธรรมการท่องเที่ยว เศรษฐกิจการตลาด
วัฒนธรรมมวลชน ซึ่งแม้ว่าผ้ามัดย้อมจะได้รับการปรับเปลี่ยน
และปรับปรุงเพื่อให้สามารถเข้ากับรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน
แล้วก็ตาม แต่ในระหว่างกระบวนการของการพัฒนา ที่ใช้
แนวทางหลักในการทำให้ผ้ามัดย้อมเป็นสินค้าหลัก อีกทั้งการใช้
สีเคมีแทนสีย้อมธรรมชาติ ส่งผลให้เทคนิคการสร้างลวดลาย
และทักษะการทำผ้ามัดย้อมแบบดั้งเดิมส่วนหนึ่งสูญหายไป
เอกลักษณ์ดั้งเดิมที่เคยมีได้เริ่มลดลง งานวิจัยนี้จึงเริ่มจากการ
ศึกษาทำความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผ้ามัดย้อม
และพัฒนาการที่เกิดขึ้น รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการทำ
ผ้ามัดย้อม โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามในเขตพื้นที่เมืองโบราณ
ต้าหลี่ ตำบลสีโจวและหมู่บ้านโจวเจิง ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญ
ในการผลิตและจำหน่ายผ้ามัดย้อม จากการสำรวจสถานะ
การคงอยู่ของผ้ามัดย้อมชาวปายในปัจจุบัน พบว่า การทำให้เกิด
ความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกับวัฒนธรรม
เช่นนี้ จึงจะสามารถกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาผ้ามัดย้อมชาวปาย
ไปในทางที่สร้างสรรค์ได้ ถึงกระนั้นสิ่งที่สำคัญมากกว่า คือ

จิตสำนึกทางด้านวัฒนธรรมของชาวปายเอง ที่ต้องให้ความสำคัญกับผ้ามัดย้อมซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชนเผ่า

คำสำคัญ: ผ้ามัดย้อมชาวปาย ศิลปะชนเผ่า เทคนิคการมัดย้อม สถานะการคงอยู่

Abstract

The cultural and historical value of Bai tie-dye occupies an important position in China's ethnic art. With social development, however, Bai tie-dye has been influenced by many factors, including the tourism industry and mass culture. It has already made adjustments and is attempting to adapt to modern life. However, during the process of development, commercialization has caused a decrease in the traditional tie-dye technique and a replacement of traditional natural dye by synthetic dye. Moreover, the original cultural characteristics have been replaced by those of civil society.

The present study examines the detailed tie-dye method using field investigations in the important production and market places of Bai tie-dye, the ancient city of Dali, Xi Zhou district, and Zhoucheng village. Through the investigation, the author found problems relating to the future of Bai tie-dye existence. Some are unique, while others are common to other ethnic arts.

The author recommends that the balance between cultural and economic perspectives should be considered in order to encourage optimal development of Bai tie-dye. More importantly, Bai people themselves should take tie-dye more seriously as an important symbol of their culture.

Key words: Bai tie-dye, folk art, tie-dye techniques, existing status

1. ความเป็นมา

ชาวปายเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งทางพื้นที่เขตปกครองตนเองชาวปาย เมืองต้าหลี่ ในมณฑลยูนนาน ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน การพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมของชาวปายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชนเผ่า และเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ได้แก่ บ้านพื้นถิ่นและผ้ามัดย้อม สีน้าเงินครามที่เดินเส้นสีขาวเพื่อตกแต่งลาย นอกจากนี้ ศิลปะผ้ามัดย้อมชาวปายเป็นวัฒนธรรมชนเผ่าที่สำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านของจีน

ปัจจุบันเป็นความโชคดีที่งานฝีมือผ้ามัดย้อมได้ถูกสืบทอดเป็นอย่างดีในเขตพื้นที่เมืองต้าหลี่ และงานฝีมือเหล่านี้ได้กลายเป็นสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นปัญหาทั่วไปและปัญหาที่มีความซับซ้อนตามการเปลี่ยนแปลงของโลก ผ้ามัดย้อมชาวปายจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับการพัฒนาและความเป็นไปปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้อิทธิพลของเศรษฐกิจการท่องเที่ยว เพื่อดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชนเผ่า ผ้ามัดย้อมเป็นงานศิลปะที่เกิดจากเทคนิควิธีการความชำนาญหลายๆ อย่างรวมกัน ซึ่งทักษะเหล่านี้ก็มีความเป็นไปที่แตกต่างกัน ดังนั้นการวิเคราะห์องค์ประกอบร่วมสมัยของผ้ามัดย้อมชาวปายอย่างละเอียด จะเป็นกรณีศึกษาที่สามารถอ้างอิงได้สำหรับการสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปะดั้งเดิมของชนเผ่าอื่นๆ นอกจากนี้การศึกษาสำรวจ วิเคราะห์การทำผ้ามัดย้อมของชาวปายแบบพื้นถิ่นดั้งเดิม เปรียบเทียบกับการผลิตในปัจจุบัน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการ จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะชนเผ่า รวมถึงนำเสนอหลักการแก่หน่วยงานรัฐในท้องถิ่นเพื่อการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ต่อไป

การศึกษาอาศัยการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจ สอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเขตชุมชนชาวปายเมืองต้าหลี่เป็นหลัก เพื่อศึกษาความเป็นไปในปัจจุบันของศิลปะการทำผ้ามัดย้อม โดยได้เลือกเมืองโบราณต้าหลี่ (大理古城) ตำบลสี่โจว (喜周镇) และหมู่บ้านโจวเจิง¹ ในตำบลสี่โจว (周城村喜周镇)

¹ เมื่อออกมาจากเมืองโบราณต้าหลี่ มาตามถนนทางหลวงด้านทิศเหนือเป็นระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตรก็จะถึงหมู่บ้านโจวเจิง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ชาวปายตั้งหลักแหล่งอยู่รวมกันที่ใหญ่ที่สุดของมณฑลยูนนาน ขอบเขตของหมู่บ้านครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 4.7 ตารางกิโลเมตร มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 1 หมื่นคน (ค.ศ. 2008) ในจำนวนนี้เป็นชาวปาย 9,080 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 99 ของประชากรทั้งหมด มีพื้นที่เพาะปลูก 3,040 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ต่อคน 0.33 ไร่ (“หมู่บ้าน” (村) คือหน่วยวัดพื้นที่ของจีน โดยพื้นที่ 1 หมู่เท่ากับ 666.666 ตารางเมตร หรือประมาณ 667 ตารางเมตร) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ของเขตการปกครองตนเองชาวปายเมืองต้าหลี่แล้ว คิดเป็นสัดส่วนของการครอบครองพื้นที่การเกษตรต่อคนค่อนข้างน้อย การที่คนมากที่น้อย ส่งผลให้คนในหมู่บ้านต้องทำงานหนักเพื่อการดำรงชีพ ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ทำกินต่อจำนวนประชากรจึงเป็นปัญหาที่เห็นได้ชัดเจน การมีศิลปะหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ได้รับการพัฒนาและกลับมามีชีวิตอีกครั้งของผ้ามัดย้อม ได้ช่วยให้ปัญหาด้านที่ทำกินของคนในหมู่บ้านได้ผ่อนคลายลงในระดับหนึ่ง

(ภาพที่ 1) เป็นพื้นที่ในการศึกษา แนวคิดในการเลือกศึกษาเมืองโบราณด้าลี่นั้น เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของท้องถิ่น การเดินทางมายังมณฑลยูนนานต่างต้องผ่านหรือหยุดแวะเที่ยวเมืองโบราณด้าลี่ทั้งสิ้น ในเมืองโบราณด้าลี่มีร้านค้าอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการช่วยให้มีพื้นที่แสดงและขายสินค้าที่ทำจากผ้ามัดย้อมของชาวปาย รวมถึงหมู่บ้านโจวจิง ตำบลสีโจว ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการผลิตผ้ามัดย้อม จากการสำรวจพบว่าปัจจุบันผ้ามัดย้อมในด้าลี่ต่างผลิตขึ้นจากหมู่บ้านนี้แทบทั้งสิ้น



ภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งของเมืองโบราณตำบลิ้ง ตำบลลิ้งโจวและหมู่บ้านโจวเจิง

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพบว่า ทักษะการทำผ้ามัดย้อมของชาวปายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตสีย้อมจากธรรมชาติ เทคนิควิธีการทำให้เกิดลวดลายด้วยการเดินเส้น เย็บตะเข็บ มัดลาย รวมถึงการออกแบบลวดลาย ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาวปาย ในช่วงปี ค.ศ. 1980-1990 นับเป็น

ยุคทองของการทำผ้ามัดย้อม เนื่องด้วยเริ่มมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ การเดินทางท่องเที่ยวและการเผยแพร่ผ้ามัดย้อมออกไปทั่วประเทศและทั่วโลกมากขึ้น แต่เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพล โดยเฉพาะต่อรูปแบบการค้าที่เข้ามาสู่ชุมชน ทำให้ฝีมือและทักษะในการทำผ้ามัดย้อมเริ่มจะขาดหายไป ส่วนหนึ่งของเทคนิคความชำนาญที่หายไปก็เนื่องจากการขาดช่วงของการสืบทอด อันเห็นได้ชัดเจนจากการที่ไม่ใช้พืชที่ให้สีน้ำเงินครามเหมือนเมื่อก่อนโดยหันมาใช้สีเคมีเพื่อเป็นวัตถุดิบในการย้อมแม้ว่าการใช้พืชในการย้อมผ้าจะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีประโยชน์กับสุขภาพของคน แต่เนื่องจากกระบวนการผลิตมีความยุ่งยาก ใช้ทั้งเวลาและแรงงานที่มาก จึงทำให้การสืบทอดมายังคนรุ่นหลังนับวันยิ่งน้อยลงไปเรื่อยๆ ปัจจุบันเรียกได้ว่าไม่มีคนสืบทอดที่แท้จริง โดยขั้นตอนใช้สีเคมีในการย้อมผ้าแทนเพื่อผลประโยชน์ทางด้านการค้า และระยะเวลาที่ใช้ในกระบวนการผลิตให้สีลงรวมถึงการสูญหายของการสืบทอดความชำนาญในการมัดผ้าที่มีรูปแบบความซับซ้อน นับวันยิ่งน้อยลงไปด้วย คนที่จะสามารถมัดผ้าด้วยเทคนิควิธีการที่ซับซ้อนได้ก็น้อยลงเรื่อยๆ ดังนั้น ลวดลายของการมัดผ้าจะไม่ได้มีความหลากหลายเหมือนอย่างเมื่อก่อน

2. การผลิตผ้ามัดย้อมของชาวปาย

2.1 ผ้า

ผ้ามัดย้อมชาวปายแบบดั้งเดิมโดยทั่วไปแล้วจะใช้ผ้าฝ้ายแท้ๆ ทอมือเป็นหลัก เป็นผ้าหน้าแคบ ใช้หน่วยวัดความยาวเป็น “ซื่อจื่อ” (市尺, 1 ซื่อจื่อ = 33.33... เซนติเมตรหรือ 0.333...เมตร) ผ้าเหล่านี้อาจซื้อมาจากตลาดนัดหรือตลาดสดของหมู่บ้านต่างๆ หรือไม่เช่นนั้นก็ทำขึ้นเองในแต่ละบ้าน ปัจจุบันผ้ามัดย้อมชาวปายยังคงใช้เส้นใยจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากผลิตภัณฑ์เส้นใยผ้ามีชนิดใหม่ๆ ตลอดเวลา ทำให้ปัจจุบันนอกจากเส้นใยจากธรรมชาติแล้วยังมีผ้าเส้นใยวิทยาศาสตร์ที่สามารถใช้ทำผ้ามัดย้อมได้อีกหลายชนิด ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบและสีสันมากขึ้น

การเลือกผ้าที่มีความหนาหรือบางแตกต่างกัน คุณภาพการทอ ความแน่นของผ้าทอแนวขวางและแนวตั้งต่างมีผลต่อการย้อม อีกทั้งการเลือกใช้วิธีการมัดลายต้องมีความเหมาะสมกับชนิดของผ้าด้วย ผ้าที่มีเนื้อละเอียดสามารถมัดให้ออกมาเป็นลายดอกต่างๆ ที่มีความละเอียดได้ดีกว่าผ้าเนื้อหนา แต่ขณะเดียวกันก็ต้องใช้เข็มและเส้นด้ายที่เล็กตามไปด้วย ถ้าเนื้อผ้ามีความหนาก็ต้องใช้เข็มที่ใหญ่และเลือกสายที่ใหญ่หรือสายที่ไม่ซับซ้อน

2.2 สีย้อมและขั้นตอนการย้อม

สีที่ใช้ในการย้อมผ้าดั้งเดิม คือ สีน้ำเงินคราม ซึ่งวัตถุดิบที่ให้สีน้ำเงินครามมาจากต้นป่านลั่นเกิน (板蓝根 - Indigowoad Root) ซึ่งสามารถใช้ทุกส่วนในการทำสีย้อม² ป่านลั่นเกินเป็นไม้ซึ่งปลูกในท้องถิ่น ผ้าที่ถูกย้อมด้วยต้นป่านลั่นเกิน หากถูกใช้และซักเป็นเวลาหลายๆ ครั้ง จะทำให้สีของผ้ายิ่งดูสดใสขึ้นไม่ซีดจาง นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการลดการติดเชื้อและขจัดสารพิษที่จะมีผลต่อผิวหนังของผู้สวมใส่ด้วย ในฤดูร้อนถ้าสวมเสื้อผ้าที่ทำจากผ้ามัดย้อมจากต้นป่านลั่นเกิน จะทำให้รู้สึกเย็นสบายและสดชื่น เนื่องจากผ้ามีการระบายอากาศได้ดีและปกป้องผิวให้มีสุขภาพดี ป่านลั่นเกินจัดเป็นวัชดย้อมที่เก่าแก่ของชาวปายแห่งเมืองต้าหลี่ มีประวัติการปลูกมายาวนาน รากของพืชชนิดนี้ในทางการแพทย์ของจีนจะนิยมนำมาทำยา มีคุณประโยชน์ในการบรรเทาการติดเชื้อต่างๆ คือ ฆ่าเชื้อโรค ลดการติดเชื้อ ลดอาการไข้ตัวร้อน สามารถป้องกันโรคเยื่อหุ้มสมองอักเสบ ใช้หัวโตใหญ่ โรคตับอักเสบ เป็นต้น ในหนังสือ “ฉีหมินยาอวฉิว”《齐民要术》³ ได้บันทึกเนื้อหาอธิบายขั้นตอนการเตรียมสีย้อมสรุปได้ดังนี้

² สีน้ำเงินครามเป็นสีที่ได้จากพืชตระกูลอินดิโก (Indigo) ซึ่งในพื้นที่ต้าหลี่ สีน้ำเงินครามดังกล่าวได้จากต้นป่านลั่นเกิน

³ “ฉีหมินยาอวฉิว”《齐民要术》เป็นหนังสือทางด้านการเกษตรที่เขียนโดยนักเกษตรวิทยาที่มีชื่อเสียงในสมัยโบราณของจีนชื่อ เจียซีเสี (贾思勰) เขียนขึ้นประมาณปลายราชวงศ์เว่ยเหนือ (ค.ศ. 533-544) นับเป็นหนังสือเกี่ยวกับการเกษตรที่เก่าแก่และสมบูรณ์ที่สุดของโลกเล่มหนึ่ง เนื้อหาในหนังสือกล่าวถึงประสบการณ์ในการทำการเกษตรในพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำเหลืองหรือฮวงโหในสมัยก่อนศตวรรษที่ 6 การเก็บและการถนอมอาหาร การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์ป่า เป็นต้น มีการอ้างถึงถึงหนังสือและหลักฐานจำนวนมาก มีการรวบรวมคำพังเพยพื้นบ้านที่ใช้การกว้างขวาง การสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มีประสบการณ์ รวมถึงการทดลองปลูกพืชเหล่านั้นด้วยตัวเองเพื่อสังเกตความเป็นไป ซึ่งเหล่านี้มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาของการเกษตรในสมัยโบราณของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

ขั้นแรกเริ่มจากการเก็บเกี่ยวต้นป่านลั่นเกิน มัดป่านลั่นเกินที่ได้รวมกันแล้วเอาไปใส่ลงในถังในแนวตั้งให้ส่วนใบอยู่กันถึง รากอยู่ข้างบน จากนั้นใส่น้ำแล้วเอาไม้หรือหินกดทับไว้ เพื่อหมักแช่ต้นป่านลั่นเกิน ถ้าหากว่าอากาศร้อนก็แช่ไว้ 1 คืน แต่ถ้าอากาศเย็นก็ต้องแช่ไว้ 2 คืน กรองเอาน้ำที่ได้ใส่ถังดินเผาขนาดใหญ่ จากนั้นเติมปูนขาวในอัตราส่วน 15 ลิตรลงในถัง ใช้ไม้พายตีคนน้ำไปมา เพื่อให้ออกซิเจนเข้าไปผสมกับน้ำ หรือเป็นการเติมออกซิเจนให้กับน้ำนั่นเอง ซึ่งขั้นตอนนี้จะใช้เวลาประมาณ 1 ช่วงเวลากินข้าวของคนจีน หรือประมาณ 10 กว่านาที แล้วปล่อยให้ น้ำตกตะกอน จากนั้นแยกเทน้ำออกมาใส่ถังขนาดเล็ก ตั้งทิ้งไว้คอยจนกระทั่งน้ำมีความขุ่นเหนียวคล้ายข้าวต้ม แล้วค่อยเทใส่ถังใหญ่อีกครั้งเป็นอันเสร็จขั้นตอนของการเตรียมสีย้อมจากป่านลั่นเกิน

การทำสีย้อมครามที่สำคัญที่สุดคือการควบคุมสัดส่วนระหว่างปูนขาวต้นป่านลั่นเกิน กับน้ำ สามอย่างนี้ แต่สัดส่วนที่ว่านี้ไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างละเอียด กระบวนการเหล่านี้ทั้งหมดขึ้นอยู่กับประสบการณ์ว่าอันไหนที่จะใส่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ส่งผลให้เมื่อทำออกมาแล้วสีย้อมที่ได้มีความแตกต่างกันไป การย้อมผ้าแต่ละชิ้นต้องการเวลา 4-5 วันในการย้อม ย้อมได้วันละ 3 รอบ แต่ละครั้งที่ย้อมต้องแช่ผ้าไว้ประมาณครึ่งชั่วโมง หลังจากย้อมแล้ว 3 รอบก็ต้องตากผ้าไว้กลางแดดให้แห้ง วันที่สองก็จะเริ่มกระบวนการย้อมเดิมในการย้อม จนกว่าจะได้สีเข้มตามต้องการ ซึ่งกระบวนการที่ใช้ป่านลั่นเกินในการย้อมผ้านั้น สำหรับบางคนอาจจะพูดได้ว่าเป็นกระบวนการที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน แต่เป็นสิ่งที่ยุ่งยากมากสำหรับผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ ดังนั้นเคล็ดลับของการย้อมผ้าจึงไม่ได้อยู่ที่เครื่องมือในการย้อมเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่ใช้ทำสีย้อม

แต่เดิมทักษะการเตรียมสีย้อมชนิดนี้ ได้ถูกสืบทอดรักษากันต่อมาภายในหมู่บ้านโจวจิงในเขตปกครองตนเองชาวปายเมืองต้าหลี่มาอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละปีประมาณเดือนมีนาคมถึงเมษายนจะเริ่มมีการปลูกต้นป่านลั่นเกิน แล้วจะเริ่มเก็บผลผลิตได้ประมาณเดือนกันยายน (แต่ละครั้งที่ปลูกสามารถเก็บเกี่ยวได้ 3 ครั้งแต่ละปีเก็บเกี่ยวได้ 1 ครั้ง โดยปีที่ 2 ที่เก็บเกี่ยวจะได้ผลผลิตที่ดีที่สุด) ปัจจุบันแม้จะมีการปลูกป่านลั่นเกินอยู่บ้างเล็กน้อย แต่วัตถุดิบประสมก็ไม่ได้อีกเพื่อไว้ทำสีย้อมผ้า



ภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนของการทำผ้ามัดย้อมจากป่านหลันเกิน ตั้งแต่การเลือกชนิดของผ้า (บนซ้าย) การนำผ้าไปแช่น้ำ (บนขวา) การเขียนเส้นลาย เติมน้ำและมัดผ้า (แถวที่สอง-ซ้ายขวา) ผ้าที่เติมน้ำและมัดลายเสร็จแล้วนำไปแช่ในถังสีย้อม (แถวที่สาม-ซ้ายขวา) เมื่อผ่านกระบวนการย้อมแล้ว นำผ้ามาและเอาด้ายออก จากนั้นผึ่งไว้ให้แห้ง (ล่าง-ซ้ายขวา)

2.3 เทคนิคการสร้างลวดลาย

การเย็บและมัดให้เกิดลวดลายบนผ้ามัดย้อมเป็นทักษะที่ต้องอาศัยความชำนาญ มีเทคนิคมากมายและมีเอกลักษณ์เฉพาะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชนเผ่าของหญิงชาวปายอย่างแท้จริง ผ่านการสืบทอดและสร้างสรรค์ของสตรีชาวปายจากรุ่นสู่รุ่น เทคนิคการทำผ้ามัดย้อมที่สำคัญได้แก่ การสร้างลายแบบเดินเส้น (缝扎) การมัดเป็นปม (扎结) และแบบผสม (综合) แม้ว่าเทคนิคการมัดลายด้วยเชือกจะดูเหมือนเป็นวิธีที่ง่าย แต่ความจริงแล้วนั้นผลสำเร็จหรือความสวยงามของลวดลายผ้ามัดย้อมเป็นงานศิลปะที่ถูกควบคุมโดยผู้ออกแบบเป็นผู้สร้างสรรค์

2.3.1 เทคนิคการเดินเส้น การเดินเส้นตะเข็บในผ้ามัดย้อมมีหลากหลายวิธี ดังตัวอย่างดังนี้

วิธีการเดินตะเข็บแบบเรียบ

การเดินตะเข็บเรียบเป็นวิธีพื้นฐานที่สุด วิธีอื่นๆ ต่างพัฒนาขึ้นมาจากวิธีนี้ หากผ้าที่เป็นผ้าบางจะใช้เข็มซึ่งมีขนาดเล็ก ระยะห่างระหว่างเส้นยิ่งสั้น ลวดลายก็จะยิ่งชัดเจนนมากขึ้นตามลำดับ หากระยะห่างระหว่างช่วงด้ายมีความยาวมากเท่าไร ลายที่ได้ก็จะดูหยาบไม่ประณีต ถ้ายิ่งดึงเส้นด้ายให้แน่นเท่าไร รูปทรงของลายก็จะดูชัดเจนและถูกต้อง เมื่อนำไปย้อมก็จะได้นงานที่มีคุณภาพดี



ภาพที่ 3 การเดินตะเข็บแบบเรียบ (ซ้าย) และตะเข็บแบบเติม (ขวา)

แบบเดินตะเข็บเติม

การเดินตะเข็บเติมให้แน่นนี้เป็นทักษะที่พัฒนาพื้นฐานต่อมาจากการเดินตะเข็บเรียบ เหมาะสำหรับลายเดี่ยวที่ต้องการเดินเส้นให้เต็มลาย โดยการ

เดินตะเข็บเรียบจะเป็นการเดินเฉพาะขอบนอกของลายเท่านั้น ขณะที่การเดินตะเข็บเต็มคือ การเดินตะเข็บเรียบตามเส้นของลายที่กำหนดไว้ให้เต็มพื้นที่

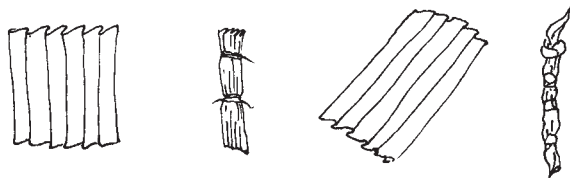
จะเห็นได้ว่าลวดลายต่างๆ ในผ้ามัดย้อมต่างใช้วิธีการเดินเส้นเพื่อให้เกิดงานที่สมบูรณ์ขึ้นมา ผู้มีประสบการณ์ในการมัดลวดลาย สามารถทำลายผสมชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นพืชและสัตว์ผสมเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังสามารถทำลายลายที่มีความซับซ้อนได้หลายระดับ การเดินตะเข็บโดยทั่วไปไม่ได้ใช้เฉพาะวิธีใดวิธีหนึ่งสามารถใช้วิธีเดินตะเข็บเรียบและวิธีอื่นๆ รวมอยู่ด้วยกันได้ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผสมผสานการเดินตะเข็บที่ต่อเนื่องกัน

2.3.2 เทคนิคการมัดลาย

การมัดลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของการทำผ้ามัดย้อมชาวปาย เช่นเดียวกับการย้อมด้วยสีธรรมชาติ การมัดลายปกติจะไม่ใช้ด้ายและเข็มแต่จะใช้เชือกมัดตามลายให้แน่น เพื่อกันสีตามลวดลาย แต่ถ้าแน่นเกินไปจะแกะไม่ออกและสีเข้าไปไม่ได้ หรือไม่ก็หลวมจนสีซึมเข้าไปจนหมด เกิดความเสียหายต่อลวดลายที่ออกแบบไว้ การมัดปมผ้าที่แน่นหลวมต่างกันเป็นธรรมชาติของการทำผ้ามัดย้อม ที่มีความยืดหยุ่นของการประยุกต์ใช้ที่ยากจะลอกเลียนแบบได้ เกิดลวดลายที่หลากหลาย แสดงให้เห็นงานฝีมือผ้ามัดย้อมชาวปายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

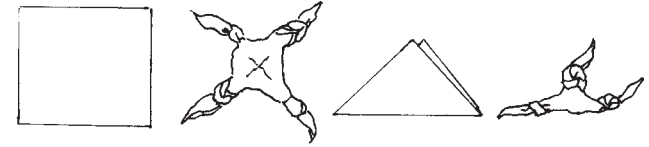
การมัดลายไม่จำเป็นต้องวาดโครงร่างลายไว้ก่อน รูปแบบการมัดที่นิยมใช้กัน เช่น

- การเอาผ้าพับเป็นหลายๆ ชั้น ใช้เชือกมัดให้แยกจากกันเป็นหลายส่วน (ภาพที่ 4) เมื่อย้อมเสร็จแล้วจะเกิดเป็นลายเหมือนเส้นรัศมีที่ส่องแสงออกมา ลายรูปทรงสี่เหลี่ยม หรือรูปเหลี่ยมเพชร



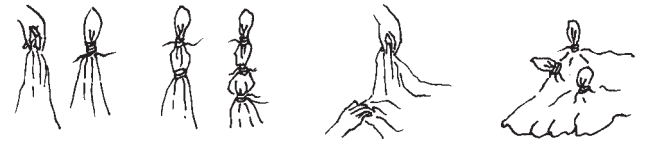
ภาพที่ 4

- การเอาผ้าปูให้ราบกับพื้นระนาบจากนั้นพับให้เป็นรูปเหลี่ยม เช่น สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สามเหลี่ยม เป็นต้น ใช้เชือกมัดเป็นเงื่อนไขในแต่ละมุม ตามจำนวนที่ต้องการ (ภาพที่ 5)



ภาพที่ 5

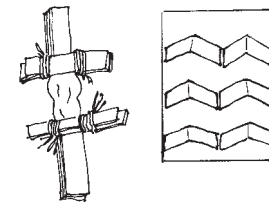
- การเอาผ้าขย่าย่นอย่างใดก็ได้ให้ผ้าเป็นลายย่น แล้วใช้เส้นด้ายและเชือกมัดเงื่อนไข เมื่อทำออกมาเป็นผ้ามัดย้อมก็จะออกมาเป็นลายนามธรรม (Abstract) ไม่มีกฎเกณฑ์ เหมือนเช่นลายที่ปรากฏอยู่ในก้อนหิน (ภาพที่ 6)



ภาพที่ 6

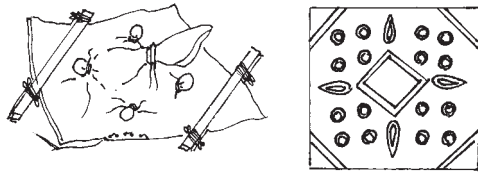
2.3.3 การมัดลายที่ใช้เครื่องมือช่วย

วิธีการที่ใช้เครื่องมือช่วยในการมัดเงื่อนไขและการกันสี ที่พบได้บ่อยคือ การอัดบีบด้วยแผ่นไม้ (ภาพที่ 7) การพันรอบของแข็ง เช่น เม็ดถั่วเหลือง ถั่วลิ้นเตา หินก้อนเล็กๆ เหรียญ เป็นต้น จากนั้นใช้เชือกหรือด้ายมัดให้แน่น เมื่อย้อมเสร็จแล้วจะได้ลายที่แปลกตา



ภาพที่ 7 การอัดบีบด้วยแผ่นไม้

จากที่ได้กล่าวถึงวิธีการมัดผ้าโดยพื้นฐานบางวิธีนั้น แต่ละวิธีการต่างมีลักษณะเฉพาะของตัวเองในด้านทักษะ และความเหมาะสมกับลวดลายที่แสดงออกมา ในกระบวนการทำผ้ามัดย้อมจริงๆ แล้วมักจะใช้หลายๆ วิธีร่วมกัน (ภาพที่ 8) ซึ่งจะทำให้ได้ผ้ามัดย้อมที่มีรูปแบบหลากหลาย เมื่อจะทำการมัดและย้อมผ้าจะต้องมีการวางแผนไว้เป็นอย่างดี ต้องคิดก่อนที่จะลงมือ เพราะฉะนั้นประสบการณ์ในการออกแบบลวดลายผ้าที่มีความซับซ้อนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง



ภาพที่ 8 วิธีการทำลายผ้ามัดย้อมแบบผสมเทคนิคต่างๆ เข้าด้วยกัน

3. การขาดช่วงของเอกลักษณ์การผลิตผ้ามัดย้อมชาวปาย

ในช่วงระหว่างที่ประเทศถูกปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ (ค.ศ.1949-1976) สารเคมีที่ใช้ย้อมผ้าถูกสั่งเข้ามาในต้าหลี่เป็นจำนวนมาก ทำให้คนในท้องถิ่นเริ่มที่จะใช้สีเคมีแทนสีจากพืชธรรมชาติ เปลี่ยนจากการย้อมสีน้ำเงินครามแบบย้อมเย็นมาเป็นการย้อมร้อนด้วยสีเคมี การย้อมจะเสร็จเป็นครั้งๆ หรือรอบๆ ไป ทำให้ย้อมครั้งเดียวก็ได้ความเข้มสีอย่างที่ต้องการ ผ้าจะดูตึงเด้งและสีย้อมไวอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะไม่เหมือนกับการย้อมครามพื้นบ้านหรือการย้อมเย็นที่การย้อมแต่ละผืนต้องนำผ้าไปแช่สีย้อมนับหลายๆ ครั้ง กว่าจะได้สีอย่างที่ต้องการ ทำให้การย้อมด้วยวิธีใหม่หรือย้อมด้วยสารเคมีนี้ประหยัดเวลาและแรงงาน ลดขั้นตอนในกระบวนการย้อมลง และเจดสีที่ได้มีความหลากหลาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่มีในผ้าย้อมครามพื้นบ้าน ดังนั้นการย้อมที่ใช้สารเคมีจากตะวันตกจึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น มีผลกระทบทำให้การปลูกป่านหลั่นเก็นในหมู่บ้านโจวจิงลดลงเรื่อยๆ ทุกปี (ดูใน Ma Yao et.al., 1988) อย่างไรก็ตามสีย้อมเคมีก็มีผลเสียคือ ทำให้เกิดมลพิษกับสิ่งแวดล้อมเมื่อน้ำย้อมไหลเข้าสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ขณะที่คนในท้องถิ่นก็ไม่ได้มีมาตรการใดๆ ในการกำจัดสิ่งปนเปื้อน

หลังจากช่วงของการใช้สารเคมีเพื่อย้อมผ้า คนในท้องถิ่นเริ่มรู้ถึงบทเรียนที่ได้จากการใช้สีย้อมเคมี จึงมีความพยายามที่จะฟื้นฟูการใช้สีย้อมจากพืชขึ้นมา แต่กระนั้นก็ยังมีปัญหาติดจากการใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติซึ่งจนถึงขณะนี้ก็ยังแก้ไขไม่ได้ แม้ว่าผู้ที่มีประสบการณ์การย้อมผ้าด้วยสีจากธรรมชาติในท้องถิ่นบางคนได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวจากประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่เนื่องจากขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้งานวิจัยที่กระทำโดยคนในท้องถิ่นไม่ได้ถูกบันทึกและนำมาพัฒนาต่อไป

ระหว่างการศึกษาผู้วิจัยพบว่าไม่ปรากฏว่ามีคนในท้องถิ่นใช้ป่านหลั่นเก็นในการย้อมผ้ามัดย้อมเลย มีเพียงการนำเอาป่านหลั่นเก็นในกระถางมาตั้งไว้ให้นักท่องเที่ยวดูเพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าผ้าที่นำมาจำหน่ายย้อมโดยใช้ป่านหลั่นเก็นภายใต้อิทธิพลการค้าของวัฒนธรรมท่องเที่ยว ทำให้คนเหล่านี้ต่างต้องการสร้างรายได้ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ภายในระยะเวลาอันสั้น ส่งผลให้การใช้วิธีการมัดย้อมแบบดั้งเดิมลดน้อยลงไปมาก กระนั้นก็ตามอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นยังคงบอกกับนักท่องเที่ยวว่าผ้ามัดย้อมดังกล่าวย้อมโดยใช้สีที่มาจากป่านหลั่นเก็นสำหรับการย้อมผ้ามัดย้อมสีอื่นๆ เช่น ม่วง น้ำตาล เขียว แดง เป็นต้น ผู้ขายมักบอกนักท่องเที่ยวว่าใช้วัตถุดิบจากพืชธรรมชาติในการย้อมเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นหญ้า เปลือกของพืชพวกน้ำเต้าและบวบ เปลือกของลูกแพร์นำมาผสมรวมกันได้เป็นสีย้อมผ้าในเจดสีต่างๆ

ในช่วงปี ค.ศ. 1990 หมู่บ้านโจวจิงได้มีโอกาสต้อนรับชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากที่ชื่นชอบในงานผ้ามัดย้อม ในเวลานั้นช่างทำผ้ามัดย้อมที่ถือว่ามีความชำนาญสืบทอดมาจากบรรพบุรุษในหมู่บ้านโจวจิง ชื่อนายจางชื่อเฉิน⁴ ได้รับผิดชอบในการผลิตสำหรับส่งออก ซึ่งในช่วงแรกโรงงานของนายจาง ได้สร้าง

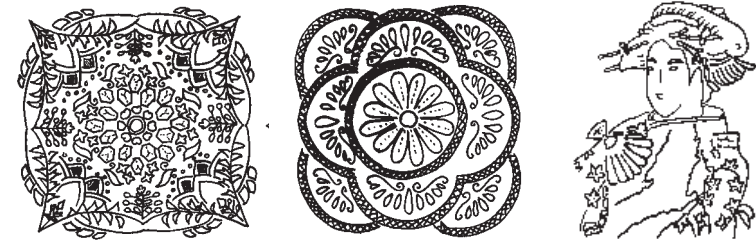
⁴ ภายในโรงงานทำผ้ามัดย้อมของนายจางชื่อเฉินมีถังไม้ขนาดใหญ่เก่าๆ สำหรับย้อมครามอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงยุคทองของการทำผ้าย้อมครามได้ผ่านไปแล้วและไม่มีโอกาสที่จะหวนกลับมาอีกแล้ว กลายเป็นแค่โรงงานเล็กๆ ในปี ค.ศ. 1995 ถ้าหากจากการทำผ้ามัดย้อมมีมูลค่าถึงกว่า 1.4 ล้านบาท หรือประมาณกว่า 7 ล้านบาท ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผ้ามัดย้อมในต้าหลี่ซึ่งได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน เกิดจากการออกแบบของโรงย้อมนายจางในช่วงยุคทองนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นลายผีเสื้อ ลายลูกชอร์ ลายแมลง ซึ่งก็ขายดีสินค้าไม่พอกับความต้องการของตลาด

รายได้เป็นจำนวนมาก แต่หลังจากนั้นเนื่องจากช่วงเวลาในการผลิตผ้ามัดย้อมที่ใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ต่อผ้าหนึ่งชิ้น ทำให้สินค้ามีต้นทุนสูงเพราะป่านล้นเกินจำนวน 100 กิโลกรัมจะสามารถผลิตน้ำสำหรับย้อมผ้าได้ประมาณ 20-30 กิโลกรัมและผลิตออกมาไม่ทันกับคำสั่งซื้อจากต่างประเทศที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้คนทั่วไปไม่นิยมปลูกต้นป่านล้นเกินสำหรับย้อมผ้าอีกต่อไป วัตถุดิบสำหรับย้อมสีธรรมชาติจึงหาได้ยากขึ้น ทำให้ในที่สุดหลังจากที่รับแบกรับภาระไม่ไหว โรงงานย้อมผ้าสีธรรมชาติของนายจางก็จำเป็นต้องปิดตัวลง ขณะเดียวกัน โรงงานผู้ผลิตส่วนใหญ่ก็ค่อยๆ หันมาใช้สีเคมีในการย้อมผ้ากันมากขึ้น ปัจจุบันผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการย้อมผ้าด้วยเทคนิคแบบพื้นบ้านเหลือน้อยลงไปเรื่อยๆ คนที่ทำงานในโรงงานแห่งนี้ในช่วงแรกๆ หากยังมีชีวิตอยู่ปัจจุบันก็จะมีอายุ 80 กว่าปีแล้ว

เทคนิคการสร้างลายและตัวลวดลายของผ้ามัดย้อมต่างสูญหายไปในระดับหนึ่ง จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีเทคนิคการสร้างลายทั้งหมด 26 วิธี บางแหล่งบอกว่ามี 30 วิธี (ดูใน Jin Shaoping, 2005) ขณะที่ลวดลายมีมากกว่า 100 ลาย บางแหล่งระบุว่ามากกว่า 1,000 ลาย แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงในหมู่บ้านโจวเจิงปัจจุบัน ใช้วิธีการเดินตะเข็บและมัดลายไม่ถึงครึ่งของที่ระบุว่ามี 26 วิธี เนื่องจากบางวิธีเป็นวิธีการที่ค่อนข้างซับซ้อน ฉะนั้นอาจทำให้การทำผ้าผืนหนึ่งต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น ดังนั้นเพื่อให้สามารถขายผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดย้อมได้มากขึ้นในฤดูท่องเที่ยว และมีสินค้าวางขายมากขึ้นในเวลาจำกัด จึงใช้วิธีการผลิตผ้ามัดย้อมที่ไม่มีระดับความยาก เพื่อให้การทำงานมีความรวดเร็วมากขึ้น การขาดความมุ่งมั่นในการผลิตงานที่มีคุณภาพ จึงทำให้การทำผ้ามัดย้อมที่ใช้การเดินเส้นตะเข็บด้ายที่ซับซ้อนนับวันยิ่งน้อยลงไปเรื่อยๆ วิธีการเดินตะเข็บเหล่านี้แต่โบราณก็ไม่มีชื่อเรียกที่ชัดเจน กรรมวิธีการทำต่างก็ใช้การจดจำ ใช้วิธีการสอนและถ่ายทอดด้วยปากเปล่า ทำให้เกิดการสูญหายไปอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ในด้านการคงอยู่ของลวดลายต่างก็มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก กับเทคนิคการเดินตะเข็บ แม้ว่าในเวลาที่ผ่านมาผ้ามัดย้อมได้รับความนิยมสูงสุดในท้องถิ่นได้มีการสร้างสรรค์ลวดลายออกมาใหม่เป็นจำนวนมาก แต่การพัฒนาจนถึง

ปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าลวดลายที่ปรากฏอยู่มีไม่ถึง 100 ลาย ในจำนวนนี้มีไม่น้อยที่เป็นลายคล้ายๆ กัน จากการสำรวจแผงหรือร้านที่จำหน่ายผ้ามัดย้อมในเมืองโบราณต้าหลี่ปัจจุบันพบว่ามีไม่ต่ำกว่า 19 ร้าน ซึ่งทั้งหมดนี้มีลวดลายที่คล้ายคลึงกันมากกว่าร้อยละ 90 ขึ้นไป โดยพื้นฐานแล้วคือการเอาลวดลายประมาณ 20 กว่าลาย เช่น ผีเสื้อ นก ดอกไม้ เป็นต้น (ภาพที่ 9) มาผสมผสานกันอย่างซ้ำๆ ไม่มีรูปแบบใหม่หรือความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างเห็นได้ชัดเจน



ภาพที่ 9 (ซ้ายและกลาง) ตัวอย่างลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดย้อมที่ผลิตในหมู่บ้านโจวเจิงในปัจจุบัน (ขวา) ตัวอย่างลายมัดย้อมที่ไม่ได้ใช้องค์ประกอบลวดลายแบบชาวปาย แต่ผลิตขึ้นตามคำสั่งซื้อของลูกค้าชาวญี่ปุ่น

4. อิทธิพลวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีต่อการผลิตผ้ามัดย้อมและ แนวทางการพัฒนา

4.1 การผลิตผ้ามัดย้อมโดยชาวปายในปัจจุบัน

เอกลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของผ้ามัดย้อมชาวปาย (扎染- จาหร่าน) แบบดั้งเดิมคือ การมัดลาย (扎-จา) และการย้อม (染-หร่าน) ด้วยสีน้ำเงินครามจากป่านล้นเกิน การนำผ้ามัดย้อมชาวปายสู่ตลาดภายนอก โดยเริ่มแรกมาจากการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็น “ผ้าย้อมจากพืช” และการผลิตเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เป็นเสมือนการออกจากกรอบประเพณีที่แต่เดิมทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ผ้ามัดย้อมสีน้ำเงินครามได้รับความนิยมในเวลาอันรวดเร็ว ก่อให้เกิดการสืบทอดหัตถกรรมของชนเผ่า และช่วยเพิ่มรายได้ ยกกระตือรือร้นในการดำรงชีวิตของชาวปายให้ดีขึ้นจากอดีตที่อาศัยรายได้จากการทำเกษตรเลี้ยงชีพ

เพียงอย่างเดียว แต่เมื่อมีการขยายการผลิตให้มีระดับที่ใหญ่ขึ้นไปเรื่อยๆ เพื่อสร้างผลกำไรให้มากขึ้น ทำให้ผู้ผลิตละเลยการให้ความสำคัญกับความประณีตซับซ้อนของรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิม ที่เห็นได้ชัดชัดเจนคือ การย้อมด้วยสีเคมีแทนสีจากป่านลั่นเกินเพื่อความหลากหลายของเฉดสีที่ได้ ดังดูตักทองเที่ยวมากขึ้น ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือการลดต้นทุนและระยะเวลาในการผลิต ได้นำไปสู่สิ่งที่ขัดแย้งกับความเป็นไปในวัฒนธรรมดั้งเดิม กล่าวคือแม้ว่าเทคนิคการมัดลายและการสร้างลวดลายด้วยมือในการผลิตผ้ามัดย้อมโดยชาวปายปัจจุบันจะถูกรักษาและสืบทอดไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่การย้อมผ้าด้วยสารเคมี แสดงให้เห็นว่าผู้ผลิตในปัจจุบันต่างมองข้ามความสำคัญที่ว่าผ้ามัดย้อมด้วยสีจากพืชดังกล่าวถูกทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มโดยเฉพาะ เนื่องจากยิ่งซักยิ่งทำให้ผ้ามีความสวยงามสดใส ต่างจากผ้าที่ย้อมด้วยสีเคมีที่ซักไปไม่กี่ครั้งก็สีซีดจาง ดังนั้นการย้อมด้วยป่านลั่นเกินจึงเป็นเสน่ห์และอัตลักษณ์ที่ขาดหายไปของผ้ามัดย้อมชาวปายที่ผลิตโดยชาวปายในขณะนี้ ส่งผลให้ผู้เชี่ยวชาญการย้อมผ้าโดยใช้วัตถุดิบจากธรรมชาตินั้นก็มีความน้อยและยากที่จะทำให้เกิดช่างย้อมที่มีความชำนาญได้ในเวลาอันรวดเร็ว

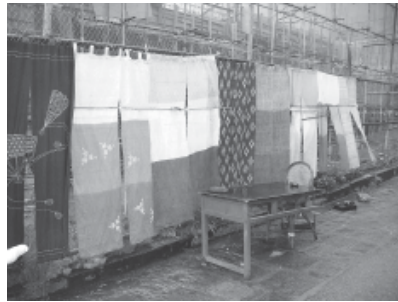
แต่ไม่ว่าผ้ามัดย้อมจะย้อมด้วยสีจากวัตถุดิบในธรรมชาติ หรือสีเคมีจากการสังเคราะห์นักท่องเที่ยวยังไม่เป็นทางการ พบว่าคนจำนวนมากสนใจแต่เพียงความสวยงามที่เห็นด้วยตาของผ้ามัดย้อมเท่านั้น และรู้สึกชื่นชมผู้หญิงชาวปายในท้องถิ่นที่ทำงานหัตถกรรมผ้ามัดย้อมเหล่านี้ออกมาได้อย่างสวยงามเมื่อถามว่าทราบหรือไม่ว่าผ้ามัดย้อมเหล่านี้ทำมาจากวัสดุย้อมอะไร นักท่องเที่ยวต่างบอกว่าเป็นผ้าที่ย้อมจากวัตถุดิบในธรรมชาติ เนื่องจากไกด์และสตรีในท้องถิ่นต่างบอกเช่นนั้น อีกทั้งการที่นักท่องเที่ยวส่วนมากไม่สนใจว่าผ้าเหล่านี้จะถูกย้อมโดยใช้สีเคมีหรือสีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ เพราะไม่ได้คิดจะนำผ้าเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพียงแต่ซื้อเพื่อต้องการเป็นของที่ระลึกสำหรับให้คนในครอบครัว คนที่รู้จักหรือให้ผู้ร่วมงานเท่านั้น ขณะที่คนในท้องถิ่นที่ได้ประโยชน์จากผ้ามัดย้อมจากสีเคมีต่างเห็นว่า ปัจจุบันสิ่งของต่างๆ ก็มีการใช้สารเคมี ที่มีสารพิษอยู่แล้ว อย่างเช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง จึงไม่สำคัญว่าผ้ามัดย้อมเหล่านี้จะเป็น

ผ้าย้อมที่ใช้สีเคมีแทนการย้อมจากวัตถุดิบในธรรมชาติหรือไม่ อีกทั้งพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกป่านลั่นเกินเมื่อก่อน สามารถนำไปเพาะปลูกพืชอื่นๆ ที่ทำรายได้ได้มากกว่า เช่น ถั่ว ผักต่างๆ เป็นต้น

4.2 การผลิตผ้ามัดย้อมแบบร่วมสมัย

แต่เดิมผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดย้อมชาวปาย มักทำเป็นผ้าปูโต๊ะหรือผ้าคลุมสิ่งของ ซึ่งไม่สามารถใช้ได้หลากหลายในชีวิตประจำวัน มีลวดลายที่ไม่ตรงกับรสนิยมของคนยุคนี้ที่ต้องการความเรียบง่ายมากขึ้น ปัจจุบันในพื้นที่ขายสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวของเมืองโบราณต้าหลี่ มีการผลิตมาประดู่ที่ทำจากผ้ามัดย้อมที่มีองค์ประกอบการออกแบบร่วมสมัย (ภาพที่ 10) ถึงแม้ว่าจะผลิตออกมาจำนวนมากเท่ากับรูปแบบผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมที่เป็นผ้าปูโต๊ะ เพียงขนาดต่างๆ ก็ตาม มาประดู่เหล่านี้มีลวดลายซึ่งดูจากภายนอกมีความแตกต่างจากลวดลายแบบดั้งเดิมของชาวปาย กล่าวคือแม้ว่าจะมีการใช้เทคนิคการมัดลายด้วยมือบางส่วน แต่จะไม่เป็นลายที่มีความซับซ้อนและจังหวะซ้ำที่แน่นอน เน้นการจัดวางลายแบบมีเรื่องราวภายในกรอบ โดยไม่ต้องอาศัยองค์ประกอบมากมาย การใช้วัสดุก็ไม่จำกัดแต่เฉพาะว่าเป็นผ้าฝ้ายเท่านั้น มีการเลือกใช้ผ้าลินิน ที่มีความโปร่งแสงมาเพิ่มความหลากหลายของพื้นสัมผัส สีสันเงินครามตามแบบดั้งเดิมก็ถูกแต่งเติมด้วยสีเจดอื่น เช่น สีเหลืองอ่อน สีส้มตาลอ่อน สีขาว เป็นต้น

ในความเห็นของผู้วิจัย มาประดู่จากผ้ามัดย้อมดังกล่าวที่มี สี ลวดลาย และรูปแบบที่ให้ความรู้สึกว่าเป็นของร่วมสมัย ใช้ในการตกแต่งได้หลากหลายประเภท ทำให้เกิดการรับรู้และการตัดสินใจโดยมักใช้ทัศนคติทางด้านความงามของนักท่องเที่ยวมากกว่าคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมชนเผ่า ซึ่งแน่นอนว่าได้ส่งผลกระทบต่อยอดขายผ้ามัดย้อมชาวปายในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์งานผ้ามัดย้อมกลุ่มใหญ่ในปัจจุบัน แม้ว่าเมืองโบราณต้าหลี่มีร้านค้าที่วางจำหน่ายสินค้าประเภทนี้ไม่มาก แต่ก็มียอดขายทำให้เกิดมุมมองใหม่ๆ ที่คนทั่วไปมีต่อผ้ามัดย้อมชาวปาย



ภาพที่ 10 ม่านประตูแบบต่างๆ ซึ่งใช้เทคนิคการทำแบบผ้ามัดย้อมผสมผสานเข้ากับวิธีการและรสนิยมร่วมสมัย

4.3 แนวทางการพัฒนาผ้ามัดย้อมในอนาคตเพื่อความยั่งยืน

ในความเห็นของผู้วิจัย การพัฒนาแนวทางการผลิตผ้ามัดย้อมของชาวปายในอนาคต เพื่อให้สามารถพัฒนาไปในทางที่เหมาะสมและยั่งยืนได้ ควรมีแนวทางดังต่อไปนี้

1. แนวทางผ้ามัดย้อมแบบดั้งเดิม เนื่องจากเอกลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของผ้ามัดย้อมชาวปายคือ เทคนิคการสร้างลวดลายด้วยมือและการย้อมผ้าด้วยสีย้อมธรรมชาติ ดังนั้นการผลิตผ้ามัดย้อมในแนวทางนี้จึงต้องคงไว้ซึ่งการใช้สีดั้งเดิมและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ้ามัดย้อมดังกล่าวอาจผลิตขึ้นในจำนวนไม่มาก แต่ราคาสูงกว่าผ้ามัดย้อมทั่วไปเนื่องจากความซับซ้อนในการผลิตและมีกลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น ชาวต่างประเทศที่นิยมงานหัตถกรรมทำมือ คนทั่วไปที่ชื่นชอบงานจากวัตถุดิบธรรมชาติ กลุ่มนักท่องเที่ยวศิลปะพื้นบ้าน กลุ่มนักท่องเที่ยวแบบผ้า เป็นต้น

2. แนวทางการพัฒนาการใช้เทคนิคของหัตถกรรมดั้งเดิม และเปลี่ยนแปลงอย่างพอประมาณ เช่น การย้อมโดยใช้สีเคมี การเพิ่มเนื้อหาของสีและลวดลายให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ซื้อและยุคสมัย มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากกว่าเดิม ผ้ามัดย้อมกลุ่มนี้ผลิตเพื่อเป็นของที่ระลึกสำหรับกลุ่มลูกค้าทั่วไป ซึ่งได้แก่นักท่องเที่ยว จึงสามารถผลิตออกมาได้จำนวนมาก มีจุดเด่นอยู่ที่ราคาถูกและไม่ได้เน้นเรื่องความเป็นศิลปะพื้นถิ่น

อย่างไรก็ตามแนวทางทั้งสองต่างมีทั้งข้อดีข้อเสีย สำหรับแนวทางแรกที่ยังคงใช้วิธีการดั้งเดิมเพื่อที่จะยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรมชนเผ่า กระบวนการของการผลิตผ้ามัดย้อมดังกล่าวยังคงต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมว่า พอเพียงที่จะแสดงออกถึงความหมายของวัฒนธรรมชาวปายได้หรือไม่ หรือผ้ามัดย้อมไม่สมควรที่จะยึดติดกับวิถีดั้งเดิมมากเกินไป เพราะจะทำให้ไม่สามารถเดินต่อไปข้างหน้าได้ ซึ่งหากเลือกแนวทางการพัฒนาจะส่งผลให้การแสดงเนื้อหาทางวัฒนธรรมของผ้ามัดย้อมลดลง การมัดย้อมด้วยมือในแนวทางที่สองจึงอาจเป็นลวดลายอย่างง่ายๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยวของเมืองต้าหลี่ เช่น เมืองโบราณต้าหลี่ ภูเขาฉางซาน ทะเลสาบเอ๋อไห่ พระจันทร์ เจดีย์สามองค์ เป็นต้น เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อ แต่ไม่ได้แสดงให้เห็นคุณค่าหรือองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชาวปาย

ภายใต้ข้อแม้ของเศรษฐกิจการตลาด งานศิลปะเพื่อการพาณิชย์เป็นแนวทางหนึ่งในการคงอยู่ การพัฒนาและสืบทอดงานศิลปะนั้นๆ แต่จะใช้กลไกทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างไรให้ศิลปะเพื่อการพาณิชย์เหล่านี้เกิดขึ้นและมีประโยชน์อย่างแท้จริงต่อความก้าวหน้าของศิลปะนั้นๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วยากต่อการทำให้เกิดจุดสมดุล ศิลปะผ้ามัดย้อมในกระบวนการของการพัฒนาจึงไม่สามารถمینเฉยต่อปัญหานี้ได้ ศิลปะเพื่อการพาณิชย์เป็นทางรอดอย่างหนึ่งในการช่วยพลิกชีวิตของผ้ามัดย้อมให้กลายเป็นสิ่งค้าชูเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่สำคัญ ข้อดีที่ว่าเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ ส่วนข้อเสียก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรถูกละเลยในการแก้ไขเพื่อบรรเทาความรุนแรงของปัญหา

บทสรุป

จากการเก็บข้อมูลความเป็นไปในปัจจุบันของผ้ามัดย้อมชาวปาย พบว่ามีปัญหาที่แฝงตัวอยู่หลายประการ ปัญหาหลักก็คือการขาดหายไปของเอกลักษณ์ชนเผ่า ขาดช่วงของการสืบทอดสัญลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการให้ความสำคัญกับประโยชน์ทางการค้ามากเกินไป แนวทางการพัฒนาการผลิตผ้ามัดย้อมชาวปายให้ยั่งยืนและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันนั้น จำเป็น

ต้องอาศัยการวางแผนกำหนดทิศทางที่ถูกต้องด้วยความร่วมมือของหน่วยงานหลายๆ ส่วน แต่ที่สำคัญที่สุดคือ จิตสำนึกทางวัฒนธรรมของชาวปาย เพื่อฟื้นฟูการทำผ้ามัดย้อมให้มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเหมือนดังเช่นในอดีต สืบทอดสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมชนเผ่าไปยังคนรุ่นต่อไป โดยมีข้อเสนอแนะสรุปเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ในด้านวัฒนธรรม- ควรสร้างความห่วงใยในการทำผ้ามัดย้อมให้แก่ชาวปายมากขึ้น เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นตระหนักว่าผ้ามัดย้อมคือตัวแทนหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมชนเผ่าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ไม่ใช่เห็นเป็นเพียงแค่แหล่งสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น

2. ในด้านฝีมือความชำนาญ- ควรให้ความสำคัญกับการสืบทอดวิธีการช่างแบบดั้งเดิม ได้แก่ เทคนิควิธีการเดินตะเข็บ และการมัดลายที่ต้องให้มีการสืบทอดต่อไป นอกจากนี้ยังจะต้องช่วยให้การย้อมด้วยวัสดุจากพืชธรรมชาติได้รับการสืบทอดและปฏิบัติต่อไป จากผู้อาวุโสสู่คนรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน และถึงแม้ว่าเทคนิควิธีการเหล่านี้จะเป็นวิธีการที่อาจดูไม่ซับซ้อน แต่ก็ควรต้องมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้เป็นเอกสารในการสืบค้นของคนรุ่นหลัง

3. ในด้านเศรษฐกิจการเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว- จากสาเหตุของการขาดแคลนป่านหลั่นเกินในการย้อมผ้า ควรมีการวางแผนการปลูกชนิดนี้ให้สอดคล้องกับจำนวนการผลิตเพื่อสร้างทางเลือกให้กับผู้ซื้อซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันควรมีจัดพื้นที่สำหรับแสดงขั้นตอนวิธีการทำผ้ามัดย้อม ณ ที่ใดที่หนึ่งแล้วแต่ความเหมาะสม ให้นักท่องเที่ยวได้เห็นความแตกต่างของกระบวนการผลิตผ้ามัดย้อมจากสีของป่านหลั่นเกินกับแบบใช้สีเคมี จนถึงให้มีที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกระบวนการผลิตทั้งสองแบบ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อวัฒนธรรมผ้ามัดย้อมให้นักท่องเที่ยวและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าที่ทำจากธรรมชาติในอนาคต

การที่ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบและสามารถเปรียบเทียบความซับซ้อนระหว่างผ้ามัดย้อมที่ทำจากสีย้อมธรรมชาติและสีย้อมเคมีทั้งในด้านคุณภาพและราคา

จะทำให้ง่ายต่อการตัดสินใจว่าต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมที่ทำจากสีธรรมชาติหรือไม่ เกิดความเป็นธรรมกับทั้งผู้ผลิตและเป็นการแสดงความจริงใจต่อผู้ซื้อ ทำให้สามารถรักษาความเชื่อมั่นของลูกค้าที่มีต่อผ้ามัดย้อมได้

4. ด้านการควบคุมดูแลของรัฐ- หน่วยงานของรัฐควรออกกฎระเบียบ เพื่อให้ควบคุมครองช่วยเหลือช่างที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการทำผ้ามัดย้อมเป็นพิเศษ เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นได้มีเงินทุนสนับสนุนและได้รับการยกย่อง อันจะเป็นการเสริมสร้างให้เกิดกำลังใจในการสร้างงานที่มีคุณภาพ และสืบทอดเทคนิคการทำผ้ามัดย้อมสืบไป

5. ด้านการแพร่กระจายวัฒนธรรมชาวปายสู่คนทั่วไป- โดยผ่านทางสื่อรูปแบบต่างๆ ที่สำคัญเพื่อนำเสนอสภาวการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่ศิลปะผ้ามัดย้อมกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้คนในสังคมมีความเข้าใจเกี่ยวกับผ้ามัดย้อมและความเป็นไปที่เกิดขึ้นจริงๆ จึงจะทำให้คนในสังคมและนักวิชาการทั่วไปเกิดความสนใจและเห็นคุณค่าความสำคัญของผ้ามัดย้อม อันจะมีส่วนช่วยในการนำเสนอข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของผ้ามัดย้อมได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- Artists of Yunnan. (1994). **The folk arts of Yunnan ethnics**. Kunming : Yunnan Renmin Press.
(云南省群众艺术馆编。《云南民族民间艺术》。昆明：云南人民出版社 , 1994 年。)
Dong Ji qun. (2004). **Chinese traditional arts and crafts**. Tianjin : Tianjin Ancient Books.
(董季群。《中国传统民间工艺》。天津：天津古籍出版社，2004 年。)
Jin shaoping. (2001). **Development of Dyeing Technology by Bai Nationality**. Kunming : Yunnan Renmin Press.

- (金少萍。《白族扎染--从传统到现代》。昆明：云南人民出版社，2001 年。)
- . (2005). Passing on, Protection and Development of Dyeing Technology of Bai Nationality. **Journal of South-Central University for Nationalities (Humanities and Social Sciences)**, 2005 (05), 49-52.
- (金少萍。 白族扎染工艺文化的传承、保护与开发。《中南民族大学学报人文社会科学版》2005 年，05 期：49-52)
- Li Kun sheng. (2000). **History of arts in Yunnan**. Kunming : Yunnan Education.
- (李昆生。《云南艺术史》。昆明：云南教育出版社，2000 年。)
- Ma, Yao et al. (1988). **A brief history of Bai**. Kunming : Yunnan Renmin Press.
- (馬曜主编。《白族简史》。昆明：云南人民出版社，1988 年。)
- Tang Jialu and Pan Lusheng. (2000). **Introduction to Chinese Folk Art**. Heilongjiang : Heilongjiang Art Press.
- (唐家路与潘鲁生。《中国民间美术导论》。黑龙江：黑龙江美术出版社，2000 年。)
- Ye Lang. (Ed.). (1999). **Modern Aesthetic System**. (Second edition). Beijing : Beijing University Press.
- (叶朗主编。《现代美学体系》。第二版。 北京：北京大学出版社，1999 年。)
- Zhan cheng xu and Zhang Xuhe. (1996). **The Bai Ethnic Minority**. Beijing: The Ethnic Publishing.
- (詹承绪与张旭合。《白族》。 昆明：民族出版社，1996 年。)